

Степан Сняк*

ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛЬСЬКИХ ПАРАМІЛІТАРНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ВОЛИНІ 1921–1939 рр.

Статтю присвячено аналізу джерельної бази діяльності польських парамілітарних організацій на Волині 1921–1939 рр. Констатовано, що джерельну базу дослідження складають різнопланові джерела, неопубліковані джерела з архівних фондів. Зокрема, це документи Державних архівів Волинської, Рівненської та Тернопільської областей. Ці матеріали висвітлюють діяльність польських напіввійськових організацій на загальнодержавному та регіональному рівнях, розкривають суспільно-політичне та соціально-економічне становище у регіоні, його вплив та наслідки для діяльності військових організацій. Які доцільно класифікувати відповідно до принципу їх генезису та функціональної спрямованості. За цим критерієм у структурі джерельної бази виділяємо наступні групи джерел: 1) нормативно-правові акти вищих органів державної влади Польської республіки та Волинського воєводського управління: а) законодавчі акти; б) розпорядження Президента, Ради міністрів та міністрів; 2) статуту товариств і організацій та звіти про їх діяльність; 3) статистичні дані; 4) публікації в періодичних виданнях, у яких містяться інформаційно-статистичні дані; 5) спогади.

Ключові слова: парамілітарні організації, осадники, Волинське воєводство, Друга Річ Посполита.

Stepan Syniak

SOURCES OF THE HISTORY OF POLISH PARAMILITARY ORGANIZATIONS IN VOLHYNIA IN 1921–1939

The source base of the study consists of diverse sources, unpublished sources of archival funds, in particular, the documents of the State Archives of Volyn, Rivne and Ternopil regions. These materials show the activities of the Polish paramilitary organizations at national and regional level, reveal the socio-political and socio-economic situation in the region, its impact and consequences for military organizations. It is advisable to classify these materials according to the principle of their origin and functional orientation. By this criterion, in the structure of the source base we classify the following groups of sources: 1) regulations of the highest state authorities of Polish Republic and Volyn Provincial Office: a) legislations; b) orders of the President, the Council of Ministers and Ministers; 2) charters of companies and

---

* **Степан Сняк** — кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Рівненського державного гуманітарного університету.

organizations, and reports on their activities; 3) statistics; 4) publication in periodicals, which contain information and statistics; 5) memories.

Key words: *paramilitaries, Volhyn voivodeship, settlers, The Second Polish Republic.*

Після підписання Ризького мирного договору у 1921 р. до новоутвореної Другої Речі Посполитої відійшли західноукраїнські землі по лінії Керзона. Саме на цей час припадало утворення на території Волинського воєводства перших польських парамілітарних організацій, головними цілями, яких була військово-фізична, економічна, господарська та культурно-виховна діяльність.

Уряд Другої Речі Посполитої щодо Західної України проводив політику беззастережної колонізації, яка в історичній перспективі мала метою її національну інкорпорацію в Польщу. Активний вплив на зміну етнодемографічної ситуації здійснювався державним апаратом управління шляхом колонізації міських і сільських самоуправних структур, освіти, судочинства тощо. У цьому питанні особлива роль відводилася польським парамілітарним організаціям та союзам.

Історіографія проблеми діяльності польських парамілітарних організацій на Волині у вітчизняних так і польських істориків майже відсутня. По-суті даного питання частково торкалися в своїх роботах польські дослідники. Яскравими представниками польської історіографії є — Я. Стовбняк — Смогоржевська¹, А. Закревська², М. Вішневська³, Я. Дуда⁴ та К. Вайс⁵.

Мета дослідження — проаналізувати джерела до історії діяльності польських парамілітарних організацій на Волині 1921–1939 рр.

Джерельну базу дослідження складають різнопланові джерела, неопубліковані джерела з архівних фондів. Зокрема, це документи Державних архівів Волинської, Рівненської та Тернопільської областей. Ці матеріали висвітлюють діяльність польських напіввійськових організацій на загальнодержавному та регіональному рівнях, розкривають суспільно-

---

¹ *Stobniak-Smogorzewska J.* Kresowe osadnictwo wojskowe 1920–1945 / J. Stobniak-Smogorzewska. — Warszawa: Instytut Studiów politycznych PAN, oficyna wydawnicza RYTM, 2003. — 419 s.

² *Zakrzewska A.* Związek Strzelecki 1919–1939. Wychowanie obywatelskie młodzieży / A. Zakrzewska. — Kraków: Oficyna Wydawnicza «Impuls», 2007. — 320 s.

³ *Wiśniewska M.* Związek Strzelecki (1910–1939) / M. Wiśniewska. — Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2010. — 388 s.

⁴ *Duda J.* Związek Inwalidów Wojennych Rzeczypospolitej Polskiej (ZiwRP) w Małopolsce i w Wielicze — 90 lat działalności / J. Duda. — Wieliczka, 2010. — 40 s.

⁵ *Wais K.* Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1918–1939 / K. Wais. — Rzeszów: Studia z dziejów organizacji młodzieżowej w II RP, 2007. — 1103 s.

політичне та соціально-економічне становище у регіоні, його вплив та наслідки для діяльності військових організацій. Які доцільно класифікувати відповідно до принципу їх генезису та функціональної спрямованості. За цим критерієм у структурі джерельної бази виділяємо наступні групи джерел:

1) нормативно-правові акти вищих органів державної влади Польської республіки та Волинського воєводського управління:

- а) законодавчі акти;
- б) розпорядження Президента, Ради міністрів та міністрів;
- 2) статuti товариств і організацій та звіти про їх діяльність;
- 3) статистичні дані;
- 4) публікації в періодичних виданнях, у яких містяться інформаційно-статистичні дані;
- 5) спогади.

Вагому частину джерел склали документи і матеріали, виявлені в Державному архіві Рівненської області.

Найпомітніший масив документів та матеріалів, який стосується діяльності польських парамілітарних союзів на воєводському та повітовому рівнях, віднайдено й опрацьовано у фонді 30 («Рівненське повітове староство»). Особливий інтерес представляють наглядові справи за діяльністю польських військових організацій, таких, як Союз осадників, Стрілецький союз, Союз військових інвалідів, Союз ветеранів польської армії у Франції, Союз добровольців польської армії, Союз польських легіонерів, а також їхніх відділів. У даних справах міститься інформація про початки їх діяльності на території повіту, дані про керівництво цих організацій та протоколи їх засідань, списки членів, звіти про проведену роботу⁶. Окрім того, в даному фонді можна знайти інформацію про надання дозволу на діяльність зерносховища для осадників у Рівному⁷. Важливу інформацію культурно-освітнього характеру несуть з собою заяви польських військових організацій та союзів про надання їм дозволів на проведення художніх постановок, зібрань, вечорів та танців⁸.

З матеріалів фонду 31 («Магістрат м. Рівного»), цінність для розкриття теми представляють накази військового міністра про організацію діяльності Комітету фізичного виховання і військової підготовки⁹, накази

---

⁶ Державний архів Рівненської області (далі ДАРО). — Ф. 30. — Оп. 20. — Спр. 138, 146, 151, 156, 157, 158, 162, 163, 164, 165, 173, 177, 178, 179, 180, 181, 184, 191, 193, 195, 197, 201, 202.

⁷ ДАРО. — Ф. 30. — Оп. 12. — Спр. 5721.

⁸ ДАРО. — Ф. 30. — Оп. 18. — Спр. 1352, 1356, 1359, 1728, 1893, 2205, 2208, 2335, 2336, 2671, 2674, 2688, 2840, 2845, 2855, 2873.

⁹ ДАРО. — Ф. 31. — Оп. 1. — Спр. 1722.

та розпорядження Волинського воєводського КФВВП по організаціях та спортивних союзів¹⁰. У цьому ж фонді відображено переписку Головного Управління Союзу стрільців з військовими частинами та духовенством м. Рівне про святкування дня народження Юзефа Пілсудського¹¹, а також протоколи з'їзду делегатів Союзу резервістів Рівненського повіту¹².

Документальна збірка фонду 32 («Окружний суд у м. Рівне») містять матеріали про гуртові склади та магазини, які належали Союзу військових інвалідів, Союзу осадників та Польським Легіонерам¹³.

Відомості про становлення та функціонування польських парамілітарних організацій на Волині містять матеріали фонду 33 («Прокуратура Рівненського окружного суду»). Інформативними та показовими для оцінки роботи прокуратури є звіти про суспільно-політичну та соціально-економічну ситуацію на території Волинського воєводства, який складався з розділів: 1) стан безпеки; 2) суспільні рухи; 3) діяльність польських політичних партій та організацій; 4) ставлення населення до влади¹⁴.

З матеріалів фонду 86 («Рівненська повітове управління державної поліції») цінність для розкриття теми представляють звіти про діяльність польських військових організацій на території воєводства¹⁵.

Багато фактологічного матеріалу почерпнуто із 156 фонду («Здолбунівське повітове староство»). У ньому містяться документи про діяльність Союзу військових інвалідів Польщі та Союзу резервістів у Здолбунівському повіті та у самому місті, представлені переважно протоколами зібрань¹⁶. Вагомий масив документів у даному фонді займають заяви організацій про надання дозволів на проведення різного роду культурних заходів у Здолбунівському повіті¹⁷.

Найбільш інформативними для висвітлення досліджуваної проблеми є матеріали 192 («Здолбунівський відділ Союзу підфіцерів запасу Польщі») та 223 фонду (Повітовий Союз осадників у місті Здолбунів). Фонд 192 містить документи про переписку з Головним управлінням Союзу підфіцерів запасу у Варшаві з організаційних питань, видачу концесії на утримання буфету при клубі у с. Здовбиця¹⁸, накази та розпорядження Головного Управління Союзу підфіцерів резерву, а також програму

---

¹⁰ ДАРО. — Ф. 31. — Оп. 1. — Спр. 1006.

¹¹ ДАРО. — Ф. 31. — Оп. 1. — Спр. 964.

¹² ДАРО. — Ф. 31. — Оп. 1. — Спр. 2627.

¹³ ДАРО. — Ф. 32. — Оп. 3. — Спр. 1739, 1932, 2184, 2339, 2361, 3773, 4107, 4117.

¹⁴ ДАРО. — Ф. 33. — Оп. 4. — Спр. 29, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 56, 78.

¹⁵ ДАРО. — Ф. 86. — Оп. 2. — Спр. 381.

¹⁶ ДАРО. — Ф. 156. — Оп. 2. — Спр. 57.

¹⁷ ДАРО. — Ф. 156. — Оп. 2. — Спр. 318, 376, 377.

¹⁸ ДАРО. — Ф. 192. — Оп. 1. — Спр. 1.

навчання унтер-офіцерів резерву¹⁹. У цьому ж фонді містяться протоколи інспекторських перевірок, окружних комендантів²⁰, розхідні та касові документи, а також різного роду циркуляри²¹.

У фонді 223 («Повітовий Союз осадників у місті Здолбунів») міститься інформація про діяльність Союзу осадників на території досліджуваного воєводства. Дані документи представлені різного роду заявами осадників до органів влади²², переписками з Головним Управлінням Союзу військових осадників²³, протоколами зібрань та списками військових осадників Здолбунівського повіту²⁴. Також у даному фонді знаходяться циркуляри Союзу осадників, що були присвячені організаційним питанням²⁵, а також план роботи повітового Союзу військових осадників у м. Здолбунів²⁶.

У здійсненні військово-фізичної та спортивної підготовки польських парамілітарних організацій цінним є 11 фонд («Костопільське повітове управління військово-фізичної підготовки») ²⁷. У ньому містяться документи про проведення різного роду спортивних змагань, чи то легкоатлетичних, чи стрілецьких, статuti про перехідні нагороди у змаганнях, програму навчань КФВВП, офіцерських занять Союзу резервістів, переписку повітового КФВВП із центральним органом комітету у Варшаві, а також дозволи на будівництво різного роду тирів та стадіонів.

Разом з тим, частина джерел, яка розкриває діяльність польських парамілітарних організацій, розпорошена серед таких фондів ДАРО: 144 («Постерунок державної поліції в Тайкурах, Здолбунівського повіту») ²⁸; 147 («Постерунок державної поліції в Межирічі, Острозького повіту») ²⁹; 151 («Постерунок державної поліції в Новомалині, Здолбунівського повіту») ³⁰, 154 («Постерунок державної поліції у Верхові, Здолбунівського повіту») ³¹. В даних фондах містяться звіти та рапорти поліції про проведення зібрань та свят організованими польськими парамілітарними організаціями на Волині.

---

¹⁹ ДАРО. — Ф. 192. — Оп. 1. — Спр. 6.

²⁰ ДАРО. — Ф. 192. — Оп. 1. — Спр. 12.

²¹ ДАРО. — Ф. 192. — Оп. 1. — Спр. 8.

²² ДАРО. — Ф. 223. — Оп. 1. — Спр. 16, 20.

²³ ДАРО. — Ф. 223. — Оп. 1. — Спр. 21, 24, 31.

²⁴ ДАРО. — Ф. 223. — Оп. 1. — Спр. 19.

²⁵ ДАРО. — Ф. 223. — Оп. 1. — Спр. 3.

²⁶ ДАРО. — Ф. 223. — Оп. 1. — Спр. 26.

²⁷ ДАРО. — Ф. 11. — Оп. 1. — Спр. 1, 2, 3, 4, 5, 13, 14, 16, 20, 21, 22, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 35, 37, 38, 40, 44, 46, 50.

²⁸ ДАРО. — Ф. 144. — Оп. 1. — Спр. 10.

²⁹ ДАРО. — Ф. 147. — Оп. 1. — Спр. 11.

³⁰ ДАРО. — Ф. 151. — Оп. 1. — Спр. 69.

³¹ ДАРО. — Ф. 154. — Оп. 3. — Спр. 67.

Значну кількість документів по вивченню історії польських парамілітарних організацій, окремих їх повітових підрозділів, зберігаються у Державному архіві Волинської області.

У фонді 24 («Управління Волинського підокругу «Союзу резервістів»») містяться накази та розпорядження Головного управління Союзу про організацію та проведенням стрілецьких змагань з малокаліберної зброї³², циркуляри та розпорядження Головного управління Союзу та переписку з повітовим управлінням Союзу стрільців по організації спортивної роботи, що містять дані про організацію у Рівному загальноволинської спортивної конференції, що була організована воєводським комітетом КФВВП, де проблемою виступав розвиток фізичного спорту у воєводстві³³. Також у даному фонді міститься інформація про організацію Союзом резервістів окружних стрілецьких змагань³⁴, а також річний звіт міського управління Союзу резервістів, в якому міститься інформація про кількісний склад Союзу³⁵.

Заслугує увагу 126 фонд («Луцький міський комітет фізичного виховання і військової підготовки, Волинського воєводства»), в якому містяться бюджетні та фінансові звіти, статистичні дані міського комітету фізкультури та військової підготовки молоді³⁶.

У матеріалах фонду 129 («Управління Волинського підокругу «Союзу стрільців» м. Луцьк») наявна інформація про інструкції щодо проведення походу «на польську гору», а також списки членів «Союзу стрільців»³⁷, чимало інструкцій про роботу спортивних клубів даного союзу, а також сам статут Стрілецького союзу³⁸. Зокрема, тут зберігаються Статут клубів та секцій моторизованих. Управління Стрілецького союзу утримував безпосередній контакт з центральними органами державної влади, моторизованими клубами, громадськими організаціями у справах, пов'язаних з моторизованим спортом³⁹.

Справи фонду 211 («Волинська окружна управа Федерації Польських Союзів Визволення Вітчизни») містять розпорядження та інструкції окружного управління, кварталний рапорт про роботу федерації, програму змагань зі стрільби⁴⁰.

---

³² Державний архів Волинської області (далі — ДАВО). — Ф. 24. — Оп. 1. — Спр. 6, 20.

³³ ДАВО. — Ф. 24. — Оп. 1. — Спр. 42, 86.

³⁴ ДАВО. — Ф. 24. — Оп. 1. — Спр. 71.

³⁵ ДАВО. — Ф. 24. — Оп. 1. — Спр. 169.

³⁶ ДАВО. — Ф. 126. — Оп. 1. — Спр. 1.

³⁷ ДАВО. — Ф. 129. — Оп. 1. — Спр. 2.

³⁸ ДАВО. — Ф. 129. — Оп. 1. — Спр. 36.

³⁹ ДАВО. — Ф. 129. — Оп. 1. — Спр. 37, 57.

⁴⁰ ДАВО. — Ф. 211. — Оп. 1. — Спр. 3.

Цінними для розкриття теми є матеріали фонду 212 («Луцький гурток Союзу офіцерів резерву м. Луцьк»). Тут зосереджено переписку з Головним Управлінням союзу, а також з іншими організаціями про загальну кількість членів союзу, протоколи зібрань (за 1926–1928 роки)⁴¹, накази Головного та окружних управлінь, протоколи зібрань (за 1933–1935 роки), звіти про проведення стрільби, а також списки членів гуртка⁴². Зазначені документи допомагають детально дослідити зародження та етапи становлення Луцького гуртка Союзу офіцерів резерву, встановити керівний склад даного союзу.

Серед документальних матеріалів, які входять до фонду 333 («Камінь-Каширське повітове командування Союзу резервістів»), інтерес викликають справи, пов'язані з наказами повітового коменданта Союзу резервістів, план роботи (за 1936 рік) та списки своїх членів⁴³.

Заслугує на увагу 427 фонд («Повітове управління Союзу стрільців м. Луцьк, Волинського воєводства»). Тут зберігаються документи, що присвячувались переписці з управлінням підокругу та окремими відділами в повіті, про організацію військово-спортивної роботи союзу⁴⁴ та пропаганді ідей Стрілецького союзу серед населення Волинського воєводства⁴⁵. Окрім того, тут же можна знайти списки кінофільмів, книг, виданих для відділів союзу в даному повіті⁴⁶, розпорядження та переписка з управлінням підокругу про організацію роботи та створення курсів для комендантів Союзу стрільців, а також бюджетні звітності⁴⁷.

У матеріалах фонду 443 («Управління Союзу офіцерів резерву м. Луцьк 1927–1939 років») наявна інформація про накази та розпорядження Головного та окружного управлінь, переписка з окружним управлінням з фінансових питань, а також містяться протоколи зібрань (за 1931–1933 років)⁴⁸.

Важливим джерелом для розкриття проблеми стали документи Державного архіву Тернопільської області.

У фонді 2 («Кременецьке повітове староство») містяться матеріали про проведення екскурсії до Кракова, що були організовані Союзом осадників⁴⁹, інформація та звіт про проведену суспільну роботу Союзу

---

⁴¹ ДАВО. — Ф. 212. — Оп. 1. — Спр. 1.

⁴² ДАВО. — Ф. 212. — Оп. 1. — Спр. 11.

⁴³ ДАВО. — Ф. 333. — Оп. 1. — Спр. 1.

⁴⁴ ДАВО. — Ф. 427. — Оп. 1. — Спр. 25.

⁴⁵ ДАВО. — Ф. 427. — Оп. 1. — Спр. 26.

⁴⁶ ДАВО. — Ф. 427. — Оп. 1. — Спр. 49.

⁴⁷ ДАВО. — Ф. 427. — Оп. 1. — Спр. 53.

⁴⁸ ДАВО. — Ф. 443. — Оп. 1. — Спр. 4.

⁴⁹ Державний архів Тернопільської області (далі — ДАТО). — Ф. 2. — Оп. 1. — Спр. 174.

військових інвалідів на території повіту⁵⁰. Також, у даному описі містяться заяви та дозволи членів Союзу стрільців про проведення танців та вечорів⁵¹, списки осіб, запрошених на велике траурне зібрання, присвячене пам'яті Ю. Пілсудському⁵².

В описі містяться матеріали про реєстрацію товариств, а також статистичні відомості про кількість товариств на території Кременецького повіту⁵³. Великий пласт документів займають статuti Союзу неов'яків, Стрільцького союзу, офіцерів резерву, Союзу військових інвалідів Польщі, протоколи зібрання, звіти про роботу, характеристики постерунків поліції на керівників та їх списки⁵⁴. У даному описі містяться заяви членів Стрільцького союзу гміни Вишнівець до старости про звільнення їх від нічної охорони даного населеного пункту⁵⁵, а також списки молодіжних членів відділу військової підготовки стрілецького Союзу у Катербурзі⁵⁶.

Серед опублікованих джерел важливе значення мають нормативно-законодавчі акти загальнодержавних та місцевих (воєводських) органів влади, які регулювали діяльність польських військових організацій, без яких не могли б повноцінно існувати. Варто відмітити той факт, що публікувались дані нормативно-правових документів у спеціальних збірниках — «Dziennik Ustaw»⁵⁷, «Monitor Polski»⁵⁸, а розпорядження воєводи — у «Dziennik Wojewódzki Wołyński»⁵⁹. Щодо законодавчих актів, то

---

⁵⁰ ДАТО. — Ф. 2. — Оп. 1. — Спр. 179.

⁵¹ ДАТО. — Ф. 2. — Оп. 1. — Спр. 244.

⁵² ДАТО. — Ф. 2. — Оп. 1. — Спр. 258.

⁵³ ДАТО. — Ф. 2. — Оп. 2. — Спр. 4, 139.

⁵⁴ ДАТО. — Ф. 2. — Оп. 2. — Спр. 180, 181, 182, 183, 184, 184, 185, 186.

⁵⁵ ДАТО. — Ф. 2. — Оп. 2. — Спр. 195.

⁵⁶ ДАТО. — Ф. 2. — Оп. 2. — Спр. 196.

⁵⁷ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 kwietnia 1925r. w sprawie utworzenia Rady Naczelnej Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego oraz Wojewódzkich i Powiatowych Komitetów Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego // Dziennik Ustaw. — 1925. — Nr. 45. — Poz. 314. — S. 559–560; Ustawa z dnia 17 grudnia 1920 r. o nadaniu ziemi żołnierzom Wojska Polskiego // Dziennik Ustaw. — 1921. — Nr. 4. — Poz. 17 i 18. — 6 s.; Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. — Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej // Dziennik Ustaw. — 1921. — Nr. 44. — Poz. 267. — 26 s.

⁵⁸ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 stycznia 1927r. w sprawie utworzenia Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego, Rady Naukowej Wychowania Fizycznego oraz Wojewódzkich, Powiatowych i Miejskich Komitetów Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego // Monitor Polski. — 1927. — Nr. 26. — Poz. 59. — 2 s.; Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 czerwca 1930 r. o Państwowej Odznace Sportowej // Monitor Polski. — 1930. — Nr. 169. — Poz. 255. — 2 s.

⁵⁹ Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministra Spraw Wojskowych z dnia 10 września 1937 r. (Nr II W — 8256/37) w sprawie organizacji przystosowania młodzieży szkolnej do obrony kraju // DzUMWRiOP. — 1937. — Nr. 12. — Poz. 369. — 1 s.; Zarządzenie Wojewody Wołyńskiego z dnia 15 grudnia 1931 r. w sprawie

потрібно передусім зазначити, що спеціального закону, який би регулював діяльність польських військових союзів, у міжвоєнній Польщі не було. Важливим є розпорядження Ради міністрів та міністрів діючих міністерств про утворення державних відомств, яким підпорядковувалось фізичне виховання та військова підготовка та організація їх діяльності⁶⁰.

Розпорядження Волинського воєводи в основній більшості були відповіддю на постанови вищих органів влади та видавались незадовго після їх публікацій. Інформація про утворені товариства та організації на території Волині постійно подавалась у «Волинському воєводському щоденнику», у рубриці «Оголошення воєводи»⁶¹.

Цінним джерелом стали статuti польських товариств та організацій. Зокрема, було використано статuti Союзу легіонерів інвалідів польських військ⁶², Союзу ветеранів польської армії у Франції⁶³, військових інвалідів Польщі⁶⁴, Союзу осадників⁶⁵, Союзу резервістів⁶⁶, Стрілецького союзу⁶⁷ та Союзу польських харцерів⁶⁸.

---

ustalenia statutu organizacyjnego i szczegółowego podziału czynności Urzędu Wojewódzkiego Wołyńskiego // Dziennik Wojewódzki Wołyński. — 1931. — № 21. — Poz. 222. — S. 455–490.

⁶⁰ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 kwietnia 1925r. w sprawie utworzenia Rady Naczelnej Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego oraz Wojewódzkich i Powiatowych Komitetów Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego // Dziennik Ustaw. — 1925. — Nr. 45. — Poz. 314. — S. 559–560; Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 stycznia 1927 r. w sprawie utworzenia Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego, Rady Naukowej Wychowania Fizycznego oraz Wojewódzkich, Powiatowych i Miejskich Komitetów Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego // Monitor Polski. — 1927. — Nr. 26. — Poz. 59. — 2 s.; Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 czerwca 1930 r. o Państwowej Odznace Sportowej // Monitor Polski. — 1930. — Nr. 169. — Poz. 255. — 2 s.; Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministra Spraw Wojskowych z dnia 10 września 1937 r. (Nr II W — 8256/37) w sprawie organizacji przystosowania młodzieży szkolnej do obrony kraju // DzUMWRiOP. — 1937. — Nr. 12. — Poz. 369. — 1 s.

⁶¹ Zarządzenie Wojewody Wołyńskiego z dnia 15 grudnia 1931 r. w sprawie ustalenia statutu organizacyjnego i szczegółowego podziału czynności Urzędu Wojewódzkiego Wołyńskiego // Dziennik Wojewódzki Wołyński. — 1931. — № 21. — Poz. 222. — S. 455–490.

⁶² Statut Legji Inwalidów Wojsk Polskich. — Warszawa, 1926 — 27 s.

⁶³ Statut Stowarzyszenia Weteranów b Armji Polskiej We Francji. — Warszawa, 1931. — 26 s.

⁶⁴ Statut Związku Inwalidów Rzeczypospolitej Polskiej. — Warszawa: Nakładem Wydziału Wykonawczego Zarządu Głównego Związku Inwalidów Wojennych R.P., 1930. — 24 s.

⁶⁵ Statut Centralnego Związku Osadników. — Warszawa, 1923 — 10 s.

⁶⁶ Statut Rezerwistów. — Warszawa: Nakładem Zarządu Głównego Związku Rezerwistów, 1930. — 25 s.

⁶⁷ Statut Stowarzyszenia Związek Strzelecki. — Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Związek Strzelecki, 1922. — 31 s.

⁶⁸ Statut Związku Harcerstwa Polskiego. — Warszawa, 1936. — 26 s.

Наступною групою джерел дослідження є статистичні матеріали. У першу чергу варто відмітити щорічники: «Щорічник Східних земель»⁶⁹ та «Календар Східних земель»⁷⁰, що видавались Товариством розвитку Східних земель. У їх першій частині — вміщувались статистичні дані про чисельність населення, залежно від національного, релігійного, вікового складу, подавався кілометраж доріг зі щорічними змінами, перелік діючих товариств та організацій по кожному воєводству, а у другій частині зазначених видань містились статті про розвиток туризму, краєзнавства, освіти та соціально-економічне становище воєводств.

У 1921 у Польській республіці було проведено загальнодержавний перепис населення, у результаті чого був виданий статистичний збірник⁷¹. У ньому подано дані про кількість населення як в загальному по державі, так і по кожному воєводству зокрема, відповідно до вікового складу, статі, освіти, писемності, релігійної та національної приналежності тощо.

Під опрацювань джерел поданій тематиці було також використано статистичні щорічники відділу статистики у Варшаві за 1921–1922, 1939 рр.⁷², а також «Покажчики місцевості Польської республіки»⁷³, у яких, крім зміни в структурі населення, подавались територіальні зміни воєводств, у тому числі й Волинського. Окрім того, використано праці, в яких відображені статистичні дані щодо населення та території Волинського воєводства⁷⁴.

---

⁶⁹ Rocznik Ziemi Wschodnich / pod. red. E. Ruhlego. — Warszawa: Wydawnictwo zarządu głównego Towarzystwa Rozwoju Ziemi Wschodnich, 1938. — 265 s.; Rocznik ziem wschodnich 1939 / pod. red. E. Ruhlego. — Warszawa: Wydawnictwo zarządu głównego Towarzystwa Rozwoju Ziemi Wschodnich, 1939. — 255 s.; Rocznik Ziemi Wschodnich. Kalendarz na rok 1937 / pod. red. L. Grodzickiego. — Warszawa: Wydawnictwo zarządu głównego Towarzystwa Rozwoju Ziemi Wschodnich, 1936. — 327 s.

⁷⁰ Kalendarz Ziemi Wschodnich na rok 1935 / W. Wasunga. — Warszawa: Wydawnictwo zarządu głównego T.R. Ziemi W., 1934. — 400 s.; Kalendarz Ziemi Wschodnich na rok 1936. — Warszawa: Wydawnictwo zarządu głównego T.R. Ziemi W., 1935. — 400 s.

⁷¹ Pierwszy Powszechny Spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku: mieszkania, ludność, stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie. — Warszawa: Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1926. — 214 s.

⁷² Mały Rocznik Statystyczny 1939. — Warszawa: [b.n.w.], 1939. — 98 s.; Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. 1920/1921. — Cz. 1. — Warszawa: [b.n.w.], 1921. — 310 s.

⁷³ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. Województwo Wołyńskie. — T. VIII. — Warszawa: [b.n.w.], 1923. — 34 s.; Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. Województwo Wołyńskie. — T. IX. — Warszawa: [b.n.w.], 1924. — 112 s.

⁷⁴ Podział administracyjny województwa Wołyńskiego na powiaty i gminy w-g stanu na 1.04.1931 r. // Dziennik Wojewódzki Wołyński. — 1931. — № 8. — S. 145–146; Podział administracyjny województwa Wołyńskiego na powiaty i gminy // Dziennik Wojewódzki Wołyński. — 1929. — № 14. — S. 213–214.

Важливим джерелом інформації є тогочасні періодичні видання: «Стрілець» (Strzelec), «Голос Резервіста» (Głos Rezerwisty), «Ехо Ровенське» (Echo Rówieńskie), «Фізичне виховання» (Wychowanie Fizyczne) та «Кресове Становище» (Kresowe Stanice), що були також друкованими органами польських парамілітарних організацій.

«Праця Стрілецька» та «Стрілець» були друкованими органами Стрілецького союзу. Чимало матеріалів останнього було присвячено ролі Стрілецького союзу у здійсненні патріотичного виховання молодого покоління держави⁷⁵, діяльності союзу у пропаганді та впровадження у життя військово-фізичної підготовки серед своїх членів⁷⁶.

Пресовим органом Союзу резервістів і офіцерів резерву виступав «Голос Резервіста», що був присвячений організаційним справам даних союзів. На сторінках його можна знайти статті, що були присвячені вихованню громадян держави⁷⁷, а також таборів відпочинку Союзу резервістів⁷⁸.

У щотижневій газеті «Ехо Ровенське» містяться замітки та статті про організацію стрілецьких змагань, зібрань харцерів та військових інвалідів, з'їзд колишніх військових, а також про зброю для офіцерів резерву та про фізичне виховання на Волині⁷⁹.

Вагомим рупором у здійсненні державної програми з військово-фізичної підготовки молодого покоління польської держави відіграв часопис «Фізична підготовка», що був офіційним друкованим органом Комі-

---

⁷⁵ *Golka M.* Wychowanie obywatelskie w Związku Strzeleckim / *M. Golka* // *Strzelec*. — 1933. — № 53. — S. 76–79; *Kawałkowi Al.* Rola Związku Strzeleckiego na terenie Akademickim / *Al. Kawałkowi* // *Strzelec*. — 1933. — № 53. — S. 63–65; *Paschalski F.* Rola Związku Strzeleckiego w życiu państwowym / *F. Paschalski* // *Strzelec*. — 1933. — № 53. — S. 20–22; *Piszemy S.* O wychowanie obywatelskie w oddziałach Związku Strzeleckiego / *S. Piszemy* // *Strzelec*. — 1934. — № 4. — S. 9–10; *Praca społeczna* // *Strzelec*. — 1934. — № 25. — S. 4–6; *Z życia oddziałów Strzeleckich* // *Strzelec*. — 1934. — № 6. — S. 20–23.

⁷⁶ *Nowiny Sportowe* // *Strzelec*. — 1934. — № 9. — S. 12–13; *Organizacja sportu w Polsce* // *Strzelec*. — 1934. — № 4. — S. 9–10; *Organizujmy sport szybowcowy Związku Strzeleckiego* // *Strzelec*. — 1933. — № 25. — S. 8; *Otwarcie Centralnego Ośrodka żeglarskiego* // *Strzelec*. — 1933. — № 28. — S. 10; *Waydowiczowa F.* Praca kobiet w Związku Strzeleckim / *F. Waydowiczowa* // *Strzelec*. — 1933. — № 53. — S. 76; *Znaczek Strzelecki* // *Strzelec*. — 1934. — № 9. — S. 3–4.

⁷⁷ *Wychowanie obywatelskie* // *Głos Rezerwisty*. — 1938. — № 11. — S. 19–24.

⁷⁸ *Kolonie Związku Rezerwistów* // *Głos Rezerwisty*. — 1938. — № 11. — S. 108–109.

⁷⁹ *O broń dlaa oficerów rezerwy* // *Echo Rowienske*. — 1924. — № 55. — S. 4; *Wiec byłych wojskowych w Równem* // *Echo Rowienske*. — 1930. — № 347. — S. 4; *Wychowanie fizyczne na Wołyniu* // *Echo Rowienske*. — 1928. — № 222. — S. 4; *Zawody Strzeleckie we Lwowie* // *Echo Rowienske*. — 1929. — № 284. — S. 2; *Ze zlotu harcerzy* // *Echo Rowienske*. — 1924. — № 18. — S. 4; *Zjazd inwalidów w Kostopoli* // *Echo Rowienske*. — 1928. — № 223. — S. 4.

тету фізичного виховання і військової підготовки. На сторінках часопису містились рубрики, де друкувались статті про нові форми у здійсненні військової, спортивної підготовки молодших та старших учнів у шкільній програмі, літні та зимові навчальні табори та нагороди.

Важливим джерелом стали спогади Пілсудського⁸⁰, і Маршалік-Лабановської⁸¹. Зазначимо у спогадах Ю. Пілсудського, цінним є його роздуми про розбудову Польської держави, і армії, та його оцінка діяльності польських військових організацій.

У спогадах Данути Маршалік-Лабановської⁸², можна знайти детальний опис навчальної та виховної роботи гімназії, побудованої Союзом осадників у м. Рівне.

Отже, джерельної бази дослідження, є репрезентативною, багатовидовою. Вищезазначені документи, архівні джерела, їх аналіз та зіставлення дають можливість ґрунтовно відобразити розвиток польських парамілітарних організацій на території Волинського воєводства у міжвоєнний період.

REFERENCES

1. Duda, J. (2010). Związek Inwalidów Wojennych Rzeczypospolitej Polskiej (ZiWRP) w Małopolsce i w Wielicze — 90 lat działalności. Wieliczka [in Polish].
2. Garlicki, A. (1988). Józef Piłsudski 1867–1935. Warszawa [in Polish].
3. Golka, M. (1933). Wychowanie obywatelskie w Związku Strzeleckim, Strzelec, 53, 76–79 [in Polish].
4. Kalendarz Ziemi Wschodnich na rok 1935. Warszawa : Wydawnictwo zarządu głównego T. R. Ziemi W. [in Polish].
5. Kalendarz Ziemi Wschodnich na rok 1936. Warszawa : Wydawnictwo zarządu głównego T. R. Ziemi W. [in Polish].
6. Kawałkowi, Al. (1933). Rola Związku Strzeleckiego na terenie Akademickim, Strzelec, 53, 63–65 [in Polish].
7. Paschalski, F. (1933). Rola Związku Strzeleckiego w życiu państwowym, Strzelec, 53, 20–22 [in Polish].
8. Pierwszy Powszechny Spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku: mieszkania, ludność, stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie. Warszawa : Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego, 1926 [in Polish].
9. Piszemy, S. (1934). O wychowanie obywatelskie w oddziałach Związku Strzeleckiego, Strzelec, 4, 9–10 [in Polish].

---

⁸⁰ *Garlicki A. Józef Piłsudski 1867–1935 / A. Garlicki. — Warszawa, 1988. — 180 s.*

⁸¹ *Z kresów Wschodnich R.P. Wspomnienia z osad wijskowych 1921–1940. — Warszawa, 1997. — 470 s.*

⁸² *Z kresów Wschodnich R.P. Wspomnienia z osad wijskowych 1921–1940. — Warszawa, 1997. — 470 s.*

10. Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. 1920/1921. — Cz. 1. Warszawa : [b.n.w.] [in Polish].

11. Rocznik Ziemi Wschodnich / pod. red. E. Ruhlego. Warszawa (1938) : Wydawnictwo zarządu głównego Towarzystwa Rozwoju Ziemi Wschodnich [in Polish].

12. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 kwietnia 1925r. w sprawie utworzenia Rady Naczelnej Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego oraz Wojewódzkich i Powiatowych Komitetów Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego, Dziennik Ustaw, 45, 559–560 [in Polish].

13. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. Województwo Wołyńskie (1923). T. VIII. Warszawa : [b.n.w.] [in Polish].

14. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. Województwo Wołyńskie (1924). T. IX. Warszawa : [b.n.w.] [in Polish].

15. Statut Legji Inwalidów Wojsk Polskich. Warszawa, 1926 [in Polish].

16. Statut Stowarzyszenia Weteranów b Armji Polskiej We Francji. Warszawa, 1931 [in Polish].

17. Statut Związku Inwalidów Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa : Nakładem Wydziału Wykonawczego Zarządu Głównego Związku Inwalidów Wojennych R.P., 1930 [in Polish].

18. Statut Centralnego Związku Osadników. Warszawa, 1923 [in Polish].

19. Statut Rezerwistów. Warszawa : Nakładem Zarządu Głównego Związku Rezerwistów, 1930 [in Polish].

20. Statut Stowarzyszenia Związek Strzelecki. Warszawa : Wydawnictwo Stowarzyszenia Związek Strzelecki, 1922 [in Polish].

21. Statut Związku Harcerstwa Polskiego. Warszawa, 1936 [in Polish].

22. Stobniak-Smogorzewska, J. (2003). Kresowe osadnictwo wojskowe 1920–1945. Warszawa : Instytut Studiów politycznych PAN, oficyna wydawnicza RYTM [in Polish].

23. Wais, K. (2007). Związek Harcerstwa Polskiego w latach 1918–1939. Rzeszów : Studia z dziejów organizacji młodzieżowej w II RP [in Polish].

24. Wiśniewska, M. (2010) Związek Strzelecki (1910–1939). Warszawa : Wydawnictwo Neriton [in Polish].

25. Zakrzewska, A. (2007) Związek Strzelecki 1919–1939. Wychowanie obywatelskie młodzieży. Kraków : Oficyna Wydawnicza «Impuls» [in Polish].

26. Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministra Spraw Wojskowych z dnia 10 września 1937 r. (Nr II W — 8256/37) w sprawie organizacji przystosowania młodzieży szkolnej do obrony kraju, DzUMWRiOP, 12, Poz. 369, 1 s. [in Polish]; Zarządzenie Wojewody Wołyńskiego z dnia 15 grudnia 1931 r. w sprawie ustalenia statutu organizacyjnego i szczegółowego podziału czynności Urzędu Wojewódzkiego Wołyńskiego, Dziennik Wojewódzki Wołyński, 21, Poz. 222, 455–490 [in Polish].

27. Zarządzenie Wojewody Wołyńskiego z dnia 15 grudnia 1931 r. w sprawie ustalenia statutu organizacyjnego i szczegółowego podziału czynności Urzędu Wojewódzkiego Wołyńskiego, Dziennik Wojewódzki Wołyński, 21, Poz. 222, 455–490 [in Polish].

28. Z kresów Wschodnich R. P. (1997). Wspomnienia z osad wijskowych 1921–1940. Warszawa [in Polish].

Дата надходження до редакції: 3.11.2017.